

Mile
BOGOVIĆ

Katoličko bogoslovni fakultet
Sveučilišta u Zagrebu-Teologija u Rijeci

GLAGOLJAŠTVO
KAO IDENTIFIKACIJSKI
ČIMBENIK ISTARSKIH
HRVATA

Danas se glagoljica i glagoljaštvo smatraju fenomenom svjetske kulturne baštine. Pri tome se uglavnom piše i govori kao da je to na jednak način baština svih Slavena. Ako bismo napravili grafikone koji bi pokazivao gdje je i kako dugo glagoljica bila u uporabi, hrvatski bi stupac bio toliko iznad svih drugih da bi se sam od sebe nametnuo zaključak kako je glagoljica zapravo samo u Hrvatskoj živjela svojim punim životnim vijekom, jer je ovdje donosila svoje najbrojnije i najvrjednije plodove. Ako pak unutar hrvatskog prostora tražimo gdje je ona bila najdublje ukorijenjena i gdje je najdulje živjela, nije teško uočiti da su to krajevi kojima je Rijeka prirodno središte, tj. Istra, Kvarnerski otoci, Hrvatsko primorje sa širim pojasom ličko-kravskog i goranskog zaleđa.¹

Razgovarajući sa Stankom Škrbecom u vrijeme kada je on pisao knjigu: *Riječka zvijezda Gutenbergove galaksije* zagolicala me njegova misao da bi Istra s Kvarnerskim otocima mogla biti prvi prostor na kojemu su se razvili neki elementi naše autohtone kulture koji su poslije postali ključne sastavnice našeg nacionalnog identiteta. Među te elemente svakako se ubraja posebno pismo (glagoljica), poseban govor (čakavica) i posebni napjevi (istarska ljestvica), ali se ta posebnost može pratiti i u folkloru, graditeljstvu i nekim drugim ljudskim umijećima.²

Škrbecova misao je odveć nova ideja a da bi se za nju mogli odmah navesti odgovarajući razlozi. No već sada se može ukazati na podudarnost područja glagoljice i čakavice u srednjem vijeku, a po svoj prilici je i ono što mi danas nazivamo istarskom ljestvicom bilo prošireno daleko izvan Istre, tj. na gore spomenuto područje. Ta posebnost

1 Branko FUČIĆ, *Glagoljski natpisi, Djela JAZU*, knj. 57., Zagreb, 1982., str. 2.

2 Stanislav ŠKRBEĆ, *Riječka zvijezda Gutenbergove galaksije*, Rijeka, 1995., str. 29.

se do Turaka očitovala duboko u kopnu pokrivajući prostor ličko-krbavskog područja. Mogli bismo reći da se ona očitovala na cijelom području današnje Riječke metropole, ali je krajem srednjeg vijeka počela redukcija na Istru i njezino bliže okruženje.

Nema sumnje da je u isto vrijeme istarski grad bio pod jakim utjecajem sa zapada (iz Italije), ali je hrvatsko selo stoljećima išlo svojim samostalnim razvojnim putom, otporno na utjecaje iz grada više nego li je grad bio otporan na utjecaje sa sela. Trebamo se, naime, osloboditi današnjeg odnosa grada i sela kad govorimo o prijašnjim stoljećima, napose onima srednjovjekovnim.

Jednako tako ne treba gledati na utjecaj prirodnih prepreka na jednaki način onda i danas. Loše bismo sudili misleći da su more i planine razdvajale ljude na način kako to čine u novije vrijeme. More je predstavljalo najlakšu prometnu vezu, a Učka i Velebit bili su dobar vodič za svaku komunikaciju jer su bili ispunjeni pastirima sa svojim stadima, što je predstavljalo također jednu od jačih društvenih komunikacija.

Dok čisto jezična i glazbena pitanja ostavljam lingvistima i glazbenim stručnjacima, ja ću se ovdje zadržati samo na jednom elementu istarske posebnosti: posebnom pismu koje je tisuću godina živjelo na tom prostoru i donijelo respektabilne plodove; – zadržat ću se na Istri kao glagoljaškom području.

Istra je specifična pokrajina po svom zemljopisnom položaju i po svojem povijesnom razvitku. U vrijeme raspadanja struktura Rimskog Carstva, staro - ionako proriđeno - stanovništvo sve se više koncentrira u obalnim gradskim naseljima, prisilno ostavljajući prostore udaljenije od gradskih zidina kao ponudu novim i nepoznatim seliocima. Mnogi od tih selilaca dođoše i prodoše dalje, ali već u VI. stoljeću počinju se na istarskom poluotoku razvijati stabilna naselja novog slavenskog odnosno hrvatskog stanovništva. Možda upravo u Istri i Kvarnerskim otocima imamo tijekom cijelog srednjeg vijeka najstabilnije hrvatsko stanovništvo? Hrvatsko stanovništvo u Istri svakako je jedno je od prvih koje se našlo u mirnom *kršćanskom* okruženju, što je izazvalo rane misionarske inicijative za njihovo uključenje u kršćanski svijet.

Rani srednji vijek je vrijeme jakog misionarskog zanosu koji nije mogao mirno podnositi blizinu nekrštenih naroda. Nastaje intenzivna evangelizacija. I pored blizine zapadnih misionarskih centara, na jadranskim obalama preživjelo Istočno carstvo žilavije je i u misijskom djelovanju. Imajući u vidu ondašnje prilike, dobiva se dojam da je na istarskom i kvarnerskom području najprije došlo do

izražaja zanimanje bizantskih misionara da se u misijskom djelovanju među Slavenima prevlada barijera različitog jezika i pisma jer se tu najranije razvilo jako slavensko/hrvatsko selo pod bizantskom vlašću. U srednjoj Dalmaciji bizantska vlast nije se prostirala u kopno daleko od gradskih zidina. Nigdje drugdje, dakle, nisu bile poticajnije i povoljnije prilike da se krene u stvaranje slavenskog pisma i slavenskog liturgijskog jezika.³ Zato na tom prostoru s pravom možemo tražiti početke glagoljice i slavenskog jezika u liturgiji. Poslije će djelovanje i ugled Ćirila i Metoda i njihovo novo slavensko pismo (ćirilica) doprinijeti standardizaciji jezika i konačnom formiranju pisma, različitog i od latinice i od ćirilice. Bizantski misionar bio je na djelu i ovdje i u Moravskoj, samo što su ga prilike ovdje mnogo prije nego one moravske izazvale na stvaranje posebnog pisma za Slavene i liturgije na slavenskom jeziku. Iako će bizantski politički utjecaj slabiti i nestajati, ipak ono što je u vrijeme djelovanja bizantskih misionara zaživjelo na hrvatskim selima, ugrađeno je u dušu hrvatskog sela kojom je ono i dalje disalo i živjelo.

Taj novi kulturni ambijent širio se i na krajeve koji nisu bili dugo pod bizantskom vlašću niti pod izravnim i jakim bizantskim kulturnim utjecajem. Obuhvativši najprije Vinodol i primorje iznad i ispod Senja, taj se utjecaj širio preko Velebita na Liku i Gacku pa sve do stare Psetške župe (danas sjeverozapadna Bosna). Slika rasprostranjenosti glagoljskih natpisa koju nam je napravio Branko Fučić nedvojbeno svjedoči da je upravo to područje gdje je glagoljica živjela svojim normalnim životom i gdje je mogla dati najzrelije plodove. No i na toj slici posebno bogatstvo pokazuje upravo Istra.⁴

U Istri nalazimo više starih glagoljskih natpisa, a možda u Plominskom natpisu imamo i uopće najstariji sačuvani glagoljski natpis i zapis. Gotovo cijelo tisućljeće u Istri ćemo naći raznovrsnih glagoljskih spomenika.

Ćirilometodska teorija o nastanku glagoljice toliko je proširena da je većina priznatih stručnjaka bespogovorno prihvaća, računajući s njome kao dokazanom, iako se u tom dokazivanju trajno prenose velike praznine. U

3 Treba dobro naglasiti da je Bizant zbog bogatstva različitih kultura i jezika na svom području bio otvoren za prihvaćanje novosti na tom području, dok je Zapad već u ranom srednjem vijeku bio usmjeren prema rimskoj kulturi i latinskom jeziku, tumačeći postojeće stanje kao izraz Božje volje. Zbog toga se otvaranje novom jeziku i novom pismu moglo dogoditi i razviti samo unutar bizantskog kulturnog i duhovnog ozračja (usp. M. BOGOVIĆ, Hrvatsko glagoljsko tisućljeće, *Senjski zbornik* 25., Senj, 1998., str. 50.).

4 B. FUČIĆ, nav. dj. str. 5.

svakom slučaju već je sazrijelo vrijeme da ta teorija bude podvrgnuta temeljitijem promišljanju. Najstariji glagoljski spomenici u kamenu nalaze se na hrvatskom sjeverozapadu, tj. u kvarnerskom bazenu i oko njega, a poglavito u Istri. Iza XII. stoljeća teško ćemo naći znanstvenika koji je neprisutnost glagoljice u nekom kraju izvan Hrvatske vezao uz hrvatske glagoljaše. Nijedan narod se ne može pohvaliti desetljećem glagoljske kulture. Hrvatski narod može se pohvaliti svojim glagoljskim tisućljećem.⁵

Istina je da su se do sada poznati sigurniji tragovi staroslavenskog bogoslužja i glagoljskog pisma sačuvali tek iz vremena velikog bizantskog decenija, kako neki nazivaju vrijeme od 860. - 870. godine, kada među ostalima Bizant Slavenima šalje svoje misionare Ćirila (Konstantina) i Metoda. Ipak bismo nastanak te nelatinske i nelatiničke prakse mogli povući i dalje u prošlost, u vrijeme doseljavanja Slavena/Hrvata na naše područje.

Najstarije vijesti o doseljenu Slavena na naše područje vezane su uz Istru.⁶ Imajući u vidu da je u Istri i nastalo najjače slavensko/hrvatsko selo na istočnoj obali Jadrana, koju je kontrolirala bizantska vlast, lako je pretpostaviti da su onamo slani bizantski misionari koji su, u skladu sa svojom praksom, približavali evanđeosku poruku njihovim mogućnostima razumijevanja. U srednjoj Dalmaciji nije na bizantskom području bilo tako jako slavensko selo pa se ondje manje osjećala potreba za slavenskom liturgijom. Iako se je to bogoslužje u rimskom obredu i unutar zapadnog kršćanstva, više od tisućljeća, sačuvalo samo u okviru zapadnog kršćanstva i to na hrvatskom prostoru, nema sumnje da ono ima istočne odnosno bizantske korijene. Zato je od svojih početaka sudbinski bilo vezano na kvalitetu odnosa Istoka i Zapada. Kada se pokazala neka šansa za širenje zapadnog utjecaja prema Istoku, onda je i taj "istočni prozor" otvaran, proširivan i doradivan, a kada se i gdje se Zapad bojao istočnog utjecaja, ti su prozori sužavani i zatvarani.

Poznato je da su hrvatski kraljevi Tomislav (925.) Krešimir (oko 1060.) uspjeli uz pomoć papinstva proširiti svoju vlast na dalmatinsku obalu i otoke, koji su prethodno bili pod jakim bizantskim utjecajem, ali se zato od njih tražilo da uklone ili svedu na najmanju mjeru ostatke istočnjačke prakse na tom području, u što ubrajamo i nelatinsko pismo i bogoslužje (glagoljicu). I pored velikih

5 M BOGOVIĆ, Hrvatsko glagoljsko tisućljeće, *Senjski zbornik*, 25., Senj, 1998.

6 N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971., str. 111.

iskušenja, jedno i drugo se sačuvalo zbog duboke ukorijenjenosti na tim prostorima.

Već za vrijeme Tomislava Rim je podnosio uporabu glagoljice u redovničkim zajednicama,⁷ a za vrijeme Krešimira IV. dopustio je to i svećenicima uz uvjet da nauče latinski.⁸ Kaptoli s biskupom na čelu trebali su ostati latinski. Redovničke zajednice i seoske župe podariti će nam uskoro izvanredne plodove glagoljske kulture: Bašćansku ploču, Valunsku ploču, Senjsku ploču, Krčki natpis i druge znamenite glagoljske spomenike.

Ti naši najstariji sačuvani glagoljski natpisi vremeniski se poklapaju s pojavom najstarijih glagoljskih kodeksa. Kodeksi su knjige koje lako putuju, dok natpisi redovito ostaju na mjestima gdje su nastali. Nastanak tih kodeksa stručnjaci još i danas smještaju većinom u bugarsko područje, iako još nikome nije uspjelo ni približno dokazati da su ondje u X. i XI. stoljeću postojale mogućnosti za život glagoljice. Ako je jasno da iz tog vremena nema ondje nikakva traga glagoljskim natpisima, može li se ozbiljno govoriti o cvjetanju glagoljske književnosti na istom području?

Činjenica da su se ti kodeksi našli u istočnim samostanima ne znači da su i ondje i nastali. Poznato je da je u vrijeme kralja Krešimira, a još više u vrijeme Zvonimira Dalmacija došla pod vlast hrvatskog kralja. Poznato je da je Zvonimir položio papi vazalsku prisegu. To je onda značilo da je Dalmacija došla i pod vlast zapadnog patrijarha ili rimskoga pape koji je preko svoga vazala nastojao istisnuti bizantsku praksu i običaje pa se glagoljaštvo našlo u velikoj stisci.⁹ Neki od njegovih protagonista, monasi, otiđoše na Istok noseći sa sobom knjige koje im ondje neće biti od koristi (zato nisu «potrošene»!).¹⁰ Drugi redovnici glagoljaši prihvatili su ponuđeni kompromis: prešli su na

7 *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (dalje: CD), sv. I., priredio Marko Kostrenčić, Zagreb, 1967., str. 32. "tantmn in clericatu et monachatu Deo deservire"

8 CD, I., 96. "Sclavos, nisi Latinas litteras didicerint, ad sacros ordines promoveri.... prohibemus"

9 Nije posebno teško dokazati da se kriza glagoljaštva i staroslavenskog bogoslužja u Dalmaciji javlja upravo onda kada je to područje izmicalo bizantskom utjecaju i dolazilo pod vladara koji je bio pod jakim zapadnim utjecajem. To se zbilo za vrijeme Tomislava i Krešimira IV., a još više za vrijeme kada je na hrvatsko prijestolje došao vladar koji je položio papi vazalsku zakletvu. Ta se činjenica u hrvatskoj historiografiji premalo uzimala u obzir. Zvonimir je bio moralno obvezan provoditi sve direktive svoga seniora, pa tako i one o latinskom jeziku i o crkvenoj organizaciji.

10 Tako možemo naslutiti zašto u istočnjačkim manastirima nalazimo sačuvane glagoljske kodekse. Za tu slutnju nemamo sada konkretnih dokaza. Što ne znači da je slutnja bezrazložna, jer isto tako nemamo konkretnih

benediktinsko pravilo i sačuvali glagoljsko pismo i staroslavenski jezik.¹¹

To sada još izgleda kao nejasna slutnja, ali vjerujem da će ona sve više pokazivati svoju razložnost.

Što se tiče autorstva svete Braće, ni tu nemamo nikakvih sigurnih dokaza. Znamo da se jedno pismo zove ćirilica, i mnogo je lakše povjerovati da je to ono pismo koje je stvorio sv. Ćiril.¹²

Budući da su glagoljica i staroslavensko bogoslužje mogli nastati samo u bizantskom ozračju, i njihov daljnji razvoj i opstanak u mnogome je ovisio o takvom ozračju. Kako su se na našem glagoljaškom području izmjenjivale vlasti i jurisdikcije Istoka (Bizanta) i Zapada (Rima), sudbina glagoljice i staroslavenskog bogoslužja kod Hrvata tijesno je vezana uz kvalitetu odnosa između tih dviju strana. Povoljne prilike su bile u vrijeme bizantske dominacije u Dalmaciji, a nepovoljnije u vrijeme zapadnog utjecaja na tom prostoru.

Prva velika kriza nastaje u vrijeme kralja Tomislava koji je dobio na upravu područje Bizantske Dalmacije. Time je ujedno to područje u crkveno-pravnom smislu došlo pod izravnu papinsku jurisdikciju. To je imalo za posljedicu da je na Splitskim saborima 925./28. pravo uporabe staroslavenskog bogoslužja ograničeno na niži kler i redovnike, a svećenicima samo u krajnjoj potrebi, a i tada je potrebna posebna papinska dozvola.¹³

Nakon tih vremena jačao je u Dalmaciji bizantski utjecaj, pa su se prilike za staroslavensko bogoslužje popravile.

Sredinom XI. stoljeća nastupa nova velika kriza jer se Bizant povlači a zamjenjuje ga vlast hrvatskih kraljeva koji su čvrsto povezani s papama. Praksa staroslavenskog bogoslužja i glagoljice već se tako ukorijenila da je nije

dokaza da su ti kodeksi nastali na nekom drugom području. Vjerujemo da bi analiza materijala na kojem su pisani i kojim su pisani mogla donijeti dobre rezultate. Ta analiza, međutim, još nije provedena. Vidi O. KRON-STEINER, Method und die alten slavischen Kirchensprachen, u «*Der heilige Method, Salzburg und die Slawenmission*», Turolia Verlag Innsbruck – Wien, 1987., str. 257., bilj. 7.

11 Benediktinci su izraziti širitelji latinske kulture i latinskog jezika. To su oni bili i kod nas. Činjenica je da postoje i benediktinci glagoljaši upućuje na neobičnost koja se nije dogodila redovnim putem nego da se dogodilo nešto izvanredno u njihovoj povijesti. To bismo mogli naći u «benediktiniziranju» bizantskih monaha (glagoljaša) nakon što je prostor njihova boravka došao pod papinsku vlast i zapadni utjecaj. Taj proces bio je posebno jak u vrijeme Krešimira IV. i Zvonimira.

12 O toj problematici pisao sam u članku: Pitanje autorstva glagoljice, *Lička revija*, 2., Gospić, 2002., str. 27.-34.

13 CD, I., str. 32.

14 CD, I., 96.

bilo moguće zabraniti bez veće štete za Crkvu. Godine 1061. dana je načelna dozvola uporabe glagoljice i staroslavenskog bogoslužja i *svećenicima* u pastoralu, uz uvjet da nauče latinski. Sada se ne propisuje uvjet da se za pojedine slučajeve obraća papi. Time je učinjen drugi korak: postoje glagoljaši koji znadu latinski.¹⁴

Glagoljica i staroslavensko bogoslužje provukli su se pred novim gospodarom ne zato što mu je ta praksa bila simpatična, nego zato što je bila duboko ukorijenjena i radikalna zabrana mogla bi donijeti nepoželjne posljedice za katoličanstvo u prvom redu u Istri i Kvarnerskim otocima te kopnenom zaleđu.

U XIII. stoljeću učinjen je i treći korak. Rimska Crkva prepoznaje u praksi hrvatskih glagoljaša pogodno sredstvo za sjedinjenje pravoslavnih Slavena s Katoličkom crkvom. Stoga je odlučila tu prasku podići na višu razinu, a kao presudni korak u tom nastojanju možemo smatrati uključivanje (senjskog) biskupa u glagoljaški krug. Tako je glagoljica krenuvši od osamljenih redovničkih bogomolja i seoskih crkvice sredinom XIII. stoljeća prekoračila prag jedne katedrale. Taj potez najvišeg crkvenog autoriteta omogućio da se stvore uvjeti za zlatni vijek hrvatske glagoljske kulture.¹⁵

Ono što je posađeno raslo je i donosilo svoje plodove i onda kada je u Istri i na Kvarnerskim otocima postala nepotrebna misijska djelatnost. S vremenom su poticaji za razvoj glagoljice i staroslavenske liturgije postali potrebniji na kopnu, u Senjskoj i Kravskoj biskupiji. Time se može protumačiti činjenica da su od tada pomaci u glagoljaškoj kulturi primjetljiviji na kopnu nego u Istri. To se odnosi napose na vrijeme nakon što je 1248. papa Inocent IV. dao senjskom biskupu Filipu posebnu zadaću da putem glagoljice i staroslavenske liturgije širi katoličko pravovjerje prema istoku, ponajprije u Bosnu.

Preokret od podnošenja do podrške zbiva se sredinom XIII. stoljeća. Papa Inocent IV. osjetio je da bi staroslavensko bogoslužje i glagoljica mogli biti pogodno sredstvo za sjedinjenje pravoslavnih Slavena s katoličkom Crkvom. Na čelo tog projekta stavlja on senjskog biskupa Filipa. Papa mu zato dopušta 29. ožujka 1248. da i on može glagoljati svugdje među Slavenima gdje postoji takva praksa. Krajem istog stoljeća, točnije 1288. u Novom Vinodolskom na blagdan Triju Kraljeva glagoljskim pismom već se popisuje pravni običaji, i tako nastaje poznati Vinodolski za-

15 Reg. Vat. n. 21, f. 522. rv, noviji prijepis u br. 7157., p. 184; usp. A. THEINER, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, I, Romae, 1863., p. 78.

kon. Istarski razvod nam je također sačuvan na glagoljici. Glagoljica je, dakle, tada u narodu prošireno pismo. Poslije toga nastat će na istom pismu brojni kodeksi koji se po tehnicima i kvaliteti rada mogu nositi s najvećim pisarskim dometima tadanje Europe. Samo Papina potpora mogla je glagoljici osigurati tako nagli i ustrajni uspon.

Iako je već hijerarhijska potpora, tj. da glagoljaši imaju na čelu biskupa, bila od velikog značenja, vjerujemo da nije izostala ni materijalna i kulturno-prosvjetna. Možemo reći da se u XIII. stoljeću zbilo nešto slično onome što nam je poznato iz XVII. stoljeća, kada se Katoličkoj crkvi pokazala slična prilika za sjedinjenje Katoličke i Pravoslavne crkve. Iz tog vremena nam je poznato da je Rim osnivao zavode za školovanje hrvatskih glagoljaša i tiskao za njih glagoljske knjige, jer jedino na taj način mogli su oni odigrati namijenjenu im ulogu. Sličnu potporu dobili su zacijelo i u XIII. stoljeću. Uslijedila je, dakle, u drugoj polovici XIII. stoljeća svestrana podrška opće Crkve hrvatskom glagoljaštvu. Inače bi nam ostalo neshvatljiv onaj nagli kulturni uspon u širenju glagoljice i staroslavenskog bogoslužja. Jer već u XIV. stoljeću hrvatsko je glagoljaštvo u svojim najboljim izdancima doseglo veoma visoku europsku kulturnu razinu. Na taj je način papino pismo 1248. postavilo temelj zlatnom vijeku hrvatske glagoljske kulture.

Nakon pronalaska tiska glagoljica ne bi preživjela da se glagoljaši nisu znali okoristiti tim pronalaskom za tiskanje svojih knjiga. Na tom poslu opet je najviše dalo isto područje o kojem smo prije govorili. Već 1483. izlazi glagoljski (i općeslavenski Prvotisak!), glagoljski Misal. Kad on i ne bi bio tiskan na hrvatskom području, svakako je on djelo hrvatskih glagoljaša. Kao predložak mu je poslužio rukopisni misal ličkoga kneza Novaka iz 1368. godine koji se već dugo nalazio u Istri. U nj je unio i svoj usklik ročki žakan Jurij: *Vita, Vita, naša štampa gori gre!* To je vjerojatno radosna poruka prijatelju Vitasu (skraćeno: Vita) da poslovi oko tiska dobro napreduju. To nam daje pravo da naslutimo da se najbliži kontakt našega glagoljaštva s tiskarskim umijećem zbio na istarskom području (makar Misal i ne bio ondje tiskan), a nakon toga će se to umijeće širiti prema istočnijim krajevima. Prva sigurna glagoljska tiskara javlja se 1494., i to u Senju koji je već 1248. papa prepoznao kao najpogodnije polazište za misiju sjedinjenja svih Slavena s Katoličkom crkvom. Modruški biskup Šimun Kožičić Benja osniva u Rijeci glagoljsku tiskaru iz koje će 1530. izići najvrjednije djelo koje Kožičić jednostavno naziva «Misal hrvatski». Sve se, dakle, vrti oko tog glagoljaškog otoka, tj. područja današnje Riječke metropolije.

Kožičićem završava zlatni vijek hrvatske glagoljske kulture. Ona će se u sljedećim stoljećima oslanjati na pomoć izvan glagoljaškog kruga, što je dovelo do rusifikacije naših bogoslužnih knjiga. Bilo je to na liniji stvaranja slavenskog književnog jezika i pod tim vidom pogodovalo je ideji crkvenog jedinstva i opće slavenske uzajamnosti, čemu Sveta Stolica preko svoga Zbora za širenje vjere (Propagande) davala veliku moralnu i materijalnu podršku. U drugoj polovini XIX. stoljeća osjeća se potreba da jezik hrvatskih glagoljaša vrati svome srednjovjekovnom standardu, što je učinio Dragutin Parčić 1893. godine.¹⁶

Istarski glagolizam razvio se u jedno čvrsto tkivo, bez jače potpore iz nekog svog središta. Taj glagolizam nije stvorio jedan centar koji bi sve nadvisio i na sve utjecao, što je za krčki glagolizam značio Vrbnik, niti je imao biskupsku podršku, kao što je imao senjski glagolizam. Naime u Senju je i biskup sa svojim kanonicima bio uključen u krug glagoljaša. No i pred toga on je sačuvao svoju vitalnost sve do kraja života glagoljice kao službenog pisma i staroslavenskog kao službenog crkvenog jezika. Svoju vitalnost crpio je taj glagolizam u kompaktnoj hrvatskoj populaciji u Istri, koja je bila pod zapadnjačkim utjecajem ali je i dalje razvijala svoju originalnu kulturu i pismenost.

U XIX. stoljeću napadi na glagoljicu išli su za tim da se izbriše hrvatski karakter Istre. Međutim, glagoljica je toliko duboku utisnuta u tlo istarskog poluotoka i u dušu istarskih Hrvata da je predstavljala i danas predstavlja neizbrisivu identitetsku crtu.

Nezamisliv je razvoj naše glagoljske kulture bez udjela krčkih glagoljaša. No uza sve to krčki biskup i njegov stolni kaptol ondje su bogoslužje služili latinskim jezikom. Nekom čudnom igrom sudbine dogodilo se da će jedan stranac, Slovenac Antun Mahnić, postati najmoćniji i najveći zagovornik i branitelj staroslavenskog bogoslužja. Krk je u Mahnićovo vrijeme politički pripadao Istri. Najviše zahvaljujući Mahnićevu doprinosu to bogoslužje dočekalo je Drugi vatikanski sabor i svojim postojanjem unutar Katoličke crkve mnogim saborskim ocima pomoglo da otvore vrata narodnom jeziku u liturgiju.

¹⁶ Prvo izdanje izišlo je 1893., drugo 1905. godine.

GLAGOLJAŠTVO KAO IDENTIFIKACIJSKI ČIMBENIK ISTARSKIH HRVATA

Ključne riječi: Istra, glagoljica

Današnje područje Riječke metropolije možemo nazvati zlatnim otokom glagoljske kulture. Glagoljica i staroslavenski jezik pojavili su se na tom prostoru u vrijeme jakog bizantskog utjecaja. Bizant je, naime, dopuštao mogućnost raznih jezika i pisama u bogoslužju. Istarski grad sačuvao je latinski kontinuitet ali je selo, slavensko i hrvatsko, izazvalo bizantske misionare da mu ponude bogoslužje na razumljivom jeziku. Prostorna raširenost glagoljskih spomenika po cijelom istarskom poluotoku i njihova vremenska raspoređenost kroz cijelo jedno tisućljeće jasno upućuju na zaključak da je glagoljska kultura bitna odrednica identiteta istarskih Hrvata. Osim natpisa, glagoljicom su u Istri pisan i pravni spisi, od kojih je najpoznatiji Istarski razvod. U Istri su se glagoljaši najprije uspostavili vezu s tiskarskim umijećem i dali svoj doprinos u priređivanju naše prve tiskane knjige – Prvotiska 1483. Istarski glagolizam preživio je brojna iskušenja novoga vijeka, dajući znakove svoje vitalnosti i u dvadesetom stoljeću, kada je izgubio svoju osnovnu potporu koju mu je pružalo staroslavensko bogoslužje.

LA PRODUZIONE IN GLAGOLITICO COME FATTORE D'IDENTIFICAZIONE DEI CROATI ISTRIANI

Parole chiave: Istria , glagolitico.

L'odierno territorio della Provincia Ecclesiastica di Fiume può essere considerato l'isola d'oro della cultura glagolitica. Il glagolitico e lo slavo ecclesiastico antico sono sorti in questo territorio nel periodo del forte influsso bizantino. Bisanzio permetteva infatti l'uso di varie lingue e scritture nella liturgia. Mentre la città istriana ha conservato la continuità latina, la campagna croata e slava ha suscitato i missionari bizantini ad offrire la liturgia in una lingua comprensibile. L'estensione territoriale dei monumenti glagolitici su tutta la penisola istriana e la continuità temporale della loro presenza lungo un intero millennio, indicano chiaramente che essa è una determinante fondamentale dell'identità dei Croati istriani. La

produzione in glagolitico è sopravvissuta alle molte tentazioni dell'epoca moderna, dando segno di vitalità anche nel Novecento quando ha perso il suo fondamentale sostegno fornitogli dalla liturgia in slavo ecclesiastico.

Mile Bogović
**Glagoljštvo kao
identifikacijski čimbenik
istarskih Hrvata**